

Отримано: 21 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 28 лютого 2022 р.

Прийнято до друку: 4 березня 2022 р.

e-mail: torchynskyim@khmnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-330-335

Торчинський М. М. Власні назви природних супутників планет: денотатно-характеристичні, етимолого-словотвірні та функціональні особливості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 330–335.

УДК: 811.161.2`373.2

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5268-0237>**Торчинський Михайло Миколайович,**

доктор філологічних наук, професор кафедри української філології,
Хмельницький національний університет

ВЛАСНІ НАЗВИ ПРИРОДНИХ СУПУТНИКІВ ПЛАНЕТ: ДЕНОТАТНО-ХАРАКТЕРИСТИЧНІ, ЕТИМОЛОГО-СЛОВОТВІРНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

Природних супутників планет, за даними Міжнародного астрономічного союзу, виявлено 317, із них мають офіційні найменування 199 космічних об'єктів. Також засвідчено 243 варіантні найменування.

У процесі аналізу встановлено, що такі оніми належать до онімного поля космонімів, підполя космоорбітонімів, сегменту монокоосмоорбітонімів, і вони є абіонімами, реалонімами, індивідуальними мікро-, мезо- та макронайменуваннями.

Офіційні форми – це прості нові й новітні номінальні пропріативи штучного походження, які мають відому й непрозору етимологію, запозичені з давньогрецької та інших мов, утворені шляхом власне семантизації переважно від міфонімів, є відмінюваними або незмінними.

Варіантні форми – це складені нові й новітні асоціативно-квалітативні найменування штучного походження, які мають відому й прозору етимологію, утворені синтаксичним способом переважно від космонімів та числівників, тобто є відмінювано-відієлювальними й гібридними, а також переважно відмінювано-незмінними.

Головні функції натурал-сателітонімів – номінативна та інформативна, які відносно часто проявляються в науковому та художньому стилях. Такі оніми переважно не мають конотативних, асоціативних, символічних й етнокультурних ознак та відмінностей у вимові й написанні, належать до макроконцепту 'Простір' і мезоконцепту 'Космос' та водночас – до пасивного словникового запасу, вживаються в мові, є маловідомими, низькочастотними й емоційно-нейтральними.

У перспективі планується характеристика за таким алгоритмом інших розрядів власних назв космічних об'єктів: астероїдів, галактик, зірок, комет, сузір'їв тощо.

Ключові слова: космонім, натурал-сателітонім, денотатно-квалітативні особливості, денотатно-номінативні атрибути, етимолого-словотвірні ознаки, функціональний аналіз.

Mykhailo Torchynskyi,

Doctor off Philological Sciences, Professor of the Department of Ukrainian Philology,
Khmelnytsky National University

PROPER NAMES OF NATURAL SATELLITES OF THE PLANETS: DENOTATIC-CHARACTERISTIC, ETYMOLOGICAL-WORD-FORMING AND FUNCTIONAL FEATURES

According to the International Astronomical Union, 317 natural satellites have been discovered, including 199 space objects with official names. There are also 243 alternative names.

During the analysis it was established that such onyms belong to the onym field of space objects' names, subfield of cosmoorbitonyms, segment of monocosmoorbitonyms. They are abionyms, realonyms, individual micro-, meso- and macro-names.

Official forms are simple new and newest nominal propriatives of artificial origin, which have a known and opaque etymology, borrowed from ancient Greek and other languages, formed by the actual semanticization, mainly from mythonyms. They are variable or unchangeable.

Alternative forms are new and newest associative-qualitative names of artificial origin, which have a known and transparent etymology. They are syntactically formed most often from names of space objects and numerals. Thus, they are derived from onyms and appellatives and are hybrid names, mostly unchangeable.

The main functions of natural satellite names are nominative and informative, which are relatively common in scientific and artistic styles. Such onyms mostly do not have connotative, associative, symbolic and ethnocultural features and differences in pronunciation and writing, belong to the macroconcept "Expanse" and the mesoconcept "Space" and at the same time – to passive vocabulary, are used in language, are little known. They are low-frequency and emotionally neutral.

In the future, it is planned to characterize other categories of proper names of space objects according to this algorithm: asteroids, galaxies, stars, comets, constellations, etc.

Key words: cosmonym, denotative-qualitative features, denotative-nominative attributes, etymological-word-forming features, natural-satelliteonym, functional analysis.

Космоніми, або власні назви космічних об'єктів, рідко ставали об'єктом ономастичних досліджень. Загалом особливості називання галактик, зірок, комет, планет, сузір'їв тощо описані насамперед у монографії Ю. О. Карпенка "Назви зоряного неба" (Карпенко, 1985), проте на супутники увага майже не зверталася. У низці праць наявна лінгвокраїнознавча характеристика передусім сузір'їв, однак із сателітів планет там представлений лише *Місяць*.

Відзначимо й недостатню термінологічну упорядкованість космонімів, які тривалий час асоціювалися з астрономами (Бучко, 2012: 53), а складниками космонімії вважалися лише різні групи космопонімів – венусоніми, марсоніми, сатурноніми, селеноніми та інші (Подольская, 1988: 45, 47–48, 78–79, 115–116; Бучко, 2012: 128, 149, 161, 191). Для називання інших космічних тіл в ономастичну терміносистему введено такі поняття, як *астероїдонім, галактиконім, кометонім, констелонім, метеоритонім, метеоронім, планетонім* та інші, а також визначальний для нашої роботи термін – *сателітонім*, яким вважаємо власну назву будь-якого супутника планети (Торчинський, 2008: 173), що може бути *природним* (натурал-

сателітонім *Фобос*) і *штучним* (техно-сателітонім “*Венера-1*”). Додамо, що “назви супутників, які виникли природно, переважно пов’язані з античною міфологією” (Торчинський: 2008: 173), проте правильність такого висновку нам ще потрібно з’ясувати.

Таким чином, **мета** нашого дослідження – виконати комплексний аналіз власних назв природних супутників планет, а **завдання** – визначити їхні денотатно-характеристичні, етимолого-словотвірні та функціональні особливості, тобто встановити місце таких пропріативів в онімному просторі, з’ясувати спосіб творення та побутування в мові й мовленні.

Матеріал для дослідження ми брали з різних інтернет-ресурсів, зокрема з багатьох сайтів Міжнародного астрономічного союзу (МАС), який є найвищою міжнародною організацією у справі стандартизації офіційних назв астрономічних тіл. Загалом на сайтах МАС виявлено 317 супутників, із них мають найменування 199 космічних об’єктів (62,78 % від їхньої загальної кількості).

Окремо фіксувалися номенклатурні одиниці, тобто буквено-цифрові комбінації, якими позначалися сателіти (так, супутнику *Адрестія* відповідає номенклатура *S/1979 J 1*, що означала: сателіт (S) Юпітера (J), першим (1) відкритий 1979 року (1979)). Якщо з часом супутник отримував власну назву, більшість із таких формул у мовленні не використовувалася або замінювалася більш зрозумілою конструкцією, на зразок *Юніпер XXVIII*, тобто супутник Юпітера, 28-й за порядком відкриття. За даними МАС, не всі супутники мають номенклатурні позначення (вони наявні лише у 86,75 % сателітів). Варіантних найменувань, на кшталт *Mars 1* (рідше – інших), зареєстровано 243, а загалом об’єктом аналізу є 442 натурал-сателітоніми.

Оскільки таких досліджень в українській ономастиці ще немає, це насамперед і зумовлює **актуальність** нашої роботи. Пропонований нами алгоритм аналізу також може бути застосований для характеристики інших класів пропріативів із використанням описового, порівняльного, етимологічного, словотвірного та інших методів дослідження.

Удосконалена протягом кількох років комплексна схема опису онімів (Торчинський, 2014), відповідно до визначених вище завдань, складається із трьох блоків: **денотатно-характеристичного**, що має два підблоки – **денотатно-номінативний** і **денотатно-квалітативний** (розмежування онімів за характером іменованих об’єктів та за їхніми певними особливостями), **етимолого-словотвірного** (визначення способу творення, семантики твірної основи, продуктивності словотвірного типу, часу виникнення назви, будови, мотиваційних відношень, етимології тощо) та **функціонального** (з’ясування стилістичних особливостей онімів, сфери й форми їх уживання, правопису та відмінювання).

Отже, натурал-сателітоніми – це власні назви природних супутників планет, тобто небесних тіл, які рухаються навколо планети або астероїда. Термін походить від латинських слів *naturalis* – “природний” і *satelles (satellit)* – “охоронець; супутник; спільник” та грецизму *опота* – “ім’я” (Скопненко, 2006: 475, 493, 611). **Денотатно-номінативними** атрибутами таких пропріативів є віднесення їх до онімного поля космонімів, онімного підполя космоорбітонімів, онімного сегмента монокосмоорбітонімів, онімного елемента сателітонімів.

Спільними для натурал-сателітонімів є такі **денотатно-квалітативні** атрибути: абіоніми, реалоніми (гіпотетонімами умовно можна вважати три назви квазісупутників, які тимчасово перебувають на своїх орбітах), індивідуальні найменування. Лише за розмірами іменованих об’єктів розрізняємо макросателітоніми – 62 (19,56 %); мезо- – 70 (22,08 %), мікро- – 157 (49,53 %), невизначеного розміру – 28 (8,83 %). Зазначимо, що до першої групи ми віднесли супутники, діаметр яких більший за 100 км (наприклад, *Ганімед*, або *Юніпер III*, – 5 268 км), до другої – небесні тіла з діаметром від 10 до 100 км (*Галімеда*, або *Нептун IX*, – 62 км), а до третьої – менші, ніж 10 км (*Кіллене*, або *Юніпер XLVIII*, – 2 км). Саме мікрооб’єкти часто не мають власних назв, а такими є насамперед сателіти карликових планет і астероїдів (номіновані 83, або 52,87 %; усі невизначені за розміром об’єкти теж не названі); водночас мають найменування 82,26 % макросателітонімів і 92,86 % мезосателітонімів.

Екстралінгвальна інформація про об’єкт найменування є досить різноплановою (це насамперед дані про час і місце відкриття супутника, його розміри, орбіту, варіанти назви тощо). Зазвичай подаються відомості, які можуть допомогти з’ясувати походження пропріатива (наприклад, у натурал-сателітонімів спостерігається тісний зв’язок найменувань домінант і сателіта, на зразок: *Лінус*, або *S/2001 (22) 1* (діаметр 28 км) – супутник астероїда Калліопа, відкритий 2001 р. М. Брауном та Ж. Марго; 2003 р. отримав назву, похідну від імені Лін (так звали сина музи Калліопи, винахідника мелодії та ритму)).

Із-поміж **етимолого-словотвірних** ознак спершу визначаємо мотивацію оніма. Серед основних найменувань сателітів домінують номінальні мотиваційні різновиди (192, або 96,48 %), присвоєні переважно без асоціацій, але за певними правилами. Так, С. Марій запропонував кожного супутника Юпітера назвати іменем коханки Зевса або римським відповідником (*Гарпаліке* – міфоантропонім Гарпаліка, дочка Климена й Епікасти, коханка Зевса); перші сім супутників Сатурна названі сином першовідкривача Д. Гершелем за іменами братів і сестер Кроноса (*Мімас* – міфоперсонім Мімас, титан). Серед варіантних форм переважають асоціативно-квалітативні відношення (201; 82,72 %), які ще можна трактувати як сутнісно-квалітативні, оскільки це переважно вказівка на планету або астероїд, навколо яких обертається сателіт, та порядковий номер об’єкта (*Плутон III*). Іноді основні й варіантні найменування мають додаткове семантичне навантаження: асоціативне (10: *Єхидна*, супутник карликової планети Тифон – міфоперсонім Єхидна, велетенська напівжінка-напівзмія, дружина Тифона), патронімічне (6: *Вейвот*, супутник астероїда Квавар – міфоантропонім Вейбот, син Квавара з міфів індіанського народу тонгва в Каліфорнії), локативне (3: *Дактиль*, супутник астероїда Іда – міфічні ліліпути дактилі, які населяли гору Іда на острові Кріт) тощо.

Абсолютна більшість власних назв супутників планет є **запозиченою** (196 із 199 названих сателітів, або 98,5 %, мають найменування, які походять насамперед із давньогрецької мови (117; 58,79%: *Гермінне*), а також із мов германської групи (50; 25,12 %: *Офелія*). Рідше трапляються запозичення з мов палеоазіатських (11; 5,53 %: супутник Сатурна *Ківіок*) і кельтських (6; 3,02 %: супутник Сатурна *Бефінд*). Одиночними фіксаціями представлені натурал-сателітоніми латинського (5; 2,51 %: *Валетудо*), китайського (2; 1,01 %: *Гко’е Кху*), фінського (2; 1,01 %: *Хіісі*) та іншого (3; 1,51 %: *Дуенде*) походження. Питомою є власна назва *Місяць*, комбіноване походження має пропріатив *Маленький Принц*, а невідоме – *Кхауну*. Традиційні для космонімії моделі, на зразок *Сатурн X*, як і деякі інші (*Планета Медічі IV*), кваліфікуються як комбіновані (їх

найбільше – 219, або 90,12 %), проте реєструємо й одиничні: як питомі (3; 1,24 %: *Білолиций*), так і запозичені (21; 8,64 %) з давньогрецької (*Гадес* замість *Сінопе*), латинської (*Ремус* замість *Рем*), германських (*Блітцен* замість *Намака*) та інших (*Савіскера* замість *Тавіскарон*) мов.

Провідним способом запозичення основних форм є транскрипція (*Мнеме*), а переклад (*Маленький Принц*) фіксується епізодично. Серед варіантів сателітонімів домінує якраз переклад (*Нептун III*).

Шлях виникнення основних (198; 99,5 %) і варіантних (237; 96,53 %) форм натурал-сателітонімів, як бачимо, переважно штучний. Зараз такі найменування затверджує Міжнародний астрономічний союз, часто враховуючи пропозиції першовідкривачів (наприклад, 33 супутники Юпітера із 57 названих на рубежі тисячоліть відкрив С. Шеппард, який, крім того, ще входив до складу колективних груп астрономів-відкривачів). Також розробляються певні правила номінації сателітів, на зразок: усі супутники, які оберталися навколо Юпітера в тому самому напрямі, отримали назви на **-а (-я)**: *Леда*, а у зворотному – на **-е**: *Праксидіке*. Природним шляхом отримав назву *Місяць* (такими є й окремі варіантні форми: *Козацьке сонце*).

Архаїчною можемо вважати назву *Місяць* (0,5 %), давніми – 11 натурал-сателітонімів (5,53 %: супутник Юпітера *Ганімед* (1610 р.), новими – 61 (30,65 %: супутник Сатурна *Гіперіон* (1848 р.)), а новітніми – 126 (63,32 %: супутник Нептуна *Лаомедея* (2007р.)). Серед варіантних назв сателітів спостерігається трохи інша пропорція: давні назви – 34 (13,99 %: супутник Юпітера *Іо* спочатку був названий *Юпітер I* або *Медиційська луна* (1609 р.)), нові – 82 (33,75 %: супутник Нептуна *Тритон* номінувався як *Супутник Нептуна* (1849 р.) та *Нептун I* (1888 р.)), новітні – 127 (52,26 %: супутник Сатурна *Мефона* має назви *Сатурн XXXII* (2004 р.) та *Метона* (2005 р.)). Відзначимо, що до уваги береться не час відкриття супутника, а дата присвоєння назви (наприклад, супутники Урана *Оберон* і *Титанія* були відкриті В. Гершелем 1787 р., а названі Д. Гершелем 1852 р., тому це не давні, а нові пропріативи).

Загалом офіційні натурал-сателітоніми мають відому й непрозору етимологію (можливо, за винятком назви супутника нашої планети: *Місяць* гіпотетично походить від індоєвропейського **mēns-*, **mēs-*, пов'язаного з **mē* зі значенням “міряти”). Абсолютна більшість варіантних найменувань має відому і прозору етимологію: супутник Плутона *Харон* названий *Плутон I*.

Дериваційний спектр власних назв супутників планет досить різноплановий, проте простежується така особливість: офіційні форми утворені переважно шляхом власне семантизації (187; 93,97 %: супутник Нептуна *Протей*), а варіантні – синтаксичним способом (227; 93,42 %: супутник Сатурна *Титан* – *Сатурн VI*, або *Сатурнова луна*). Менш поширені інші різновиди лексико-семантичного словотворення: синтаксичний спосіб – три оніми першої групи: *Пічі-унем*, що в перекладі з мови малече (Чілі) означає “маленька пташка”, і власне семантизація, представлена шістьма пропріативами другої групи: *Пан*. Морфологічний тип деривації малопродуктивний (наприклад, серед основних форм засвідчено суфіксацію – три оніми (*Діморфос* ← *Діморф*, що в перекладі з грецької мови означає “той, що має дві форми”), абрєвіацію – два (*Клеоселена* ← *Клеопатра Селена II*); словоскладання – два (*Мор-Сомн* ← *Мор* і *Сомн*) і конверсію – один (*Камоалева* ← гавайський ад’єктив *камоалева* зі значенням “хиткий”). Алоніми зрідка утворюються за допомогою інших різновидів: основокладання – два пропріативи (*Дідімум*, що в перекладі з англійської означає “місяць *Дідіма*”) й конверсії – один (*Луна* ← від індоєвропейського **louksnā* зі значенням “світла”).

П’ять найменувань – це фонетичні модифікації сателітонімів (*Ерріно* – *Ерріне*), а два – морфологічні (*Скамандріос* – *Скамандр*), проте такими можна вважати й групу супутників на **-е** та **-а (-я)**, фінали яких залежать від напряму їх обертання навколо Юпітера (останній різновид окремі дослідники кваліфікують як суфіксальні деривати).

Відповідно до способу творення, офіційні найменування природних супутників планет є простими конструкціями (192; 96,48 %: *Дестіна*), а варіантні – складеними (227; 93,42 %: *Гюйгенсовий супутник*). Серед основних форм малопоширені складні (4; 2,01 %: *Сіла-Нунам*) та складені (3; 1,51 %: *Гко’е Кху*) пропріативи, а з-поміж варіантних – прості (14; 5,76 %: *Ях*) та складні (2; 0,82 %: *Білолиций*).

Лексико-семантичний словотвірний тип можемо вважати домінуючим для офіційних (190, або 95,48 %) та варіантних (233; 95,88 %) форм натурал-сателітонімів. Морфологічні деривати мають низьку продуктивність.

За семантикою твірної основи 190, або 95,48 %, офіційних назв – відонімні, утворені насамперед від міфонімів (153; 76,89 %), зокрема міфоантропонімів (62; 31,16 %: супутник Юпітера *Фемісто* ← *Фемісто*, дочка річкового бога Інаха, коханка Зевса), теонімів (40; 20,1%: супутник Юпітера *Пандія* ← *Пандія*, дочка Зевса і Селени, богиня повного Місяця), міфоперсонімів (37; 18,59 %: супутник Сатурна *Гіроккін* ← *Гіроккін*, жінка-велетень із германсько-скандинавської міфології), міфозоонімів (8; 4,02 %: супутник Сатурна *Тарвос* ← *Тарвос* Тригаранус, бик із кельтської міфології), міфопрагматонімів (3; 1,51 %: супутник астероїда Мінерва *Егіда* ← *Егіда*, один із чарівних видів зброї (щит) богині мудрості Мінерви), міфотопонімів (1; 0,5 %: супутник Плутона *Стікс* ← *Стікс*, одна з річок Аїду, що дев’ять разів обтікала підземне царство) та шляхом поєднання двох теонімів (2; 1,01 %: подвійні супутники *Мор-Сомн* ← *Мор* і *Сомн*, боги-близнюки смерті та сну в римській міфології). Іменами дійових осіб художніх творів (поетонімами) мотивовані 32 найменування сателітів (16,08 %: супутник Урана *Аріель* ← *Аріель*, персонаж п’єси В. Шекспіра “*Буря*” і поеми О. Поупа “*Викрадення локона*”), найменуваннями реальних людей (антропонімами) – 4 (2,01 %: супутник астероїда Роксана *Олімпіада* ← Олімпіада Епірська, матір Олександра Македонського, свекруха Роксани), етнонімами – 1 (0,5 %: квазісупутник Землі *Круїтні* ← *круїтні*, перші кельтські племена на Британських островах). Решта пропріативів мотивована апеллятивами (8; 4,02 %): іменниками (назвами міфічних істот – 3; 1,51 %: супутник Нептуна *Наяда* ← *наяди*, німфи джерел та струмків у грецькій міфології), прикметниками (2; 1,005 %: квазісупутник Землі *Камоалева* – у перекладі з гавайської мови “хиткий”), дієсловом (1; 0,5 %: *Місяць* ← “міряти”) та іменниково-прикметниковими словосполученнями (2; 1,005 %: супутник астероїда Євгенія *Маленький Принц*).

Варіантні найменування сателітів – це насамперед відонімно-відапеллятивні конструкції (222; 91,36 %), зокрема відкосмонімно-відчислівникові (207; 85,19 %: *Сільвія II* – супутник астероїда *Сільвія Ромул*). Малопоширеними є моделі “астрономічний термін (АТ) + антропонім (або відантропонімний прикметник)” – 6 (2,47 %: *Гюйгенсовий супутник* – зараз *Титан*, супутник Сатурна, відкритий 1655 р. Х. Гюйгенсом); “АТ + антропонім + числівник” – 4 (1,65 %: *Зірка Медичі II* – супут-

ник Юпітера *Європа*); “АТ + космонім (або відкосмонімний прикметник)” – 3 (1,23 %: *Супутник Нептуна* – зараз *Тритон*); “космонім + літера” – 2 (0,82 %: *Діона Б – Олена*, супутник Сатурна, що супроводжує супутник *Діону*).

Із-поміж відоміших пропріативів (17; 7 %) відзначимо походні від космонімів (7; 2,88 %: *Теба* – фонетичний варіант супутника Юпітера *Фіва*), теонімів (4; 1,65 %: супутник Юпітера *Гадес*, або *Сінопе*, ← Гадес, або Аїд, бог царства мертвих), міфозооніма (1; 0,41 %: супутник карликової планети Хаумеа *Блітцен*, або *Намака*, ← Блітцен, один із коней Санта-Клауса), міфоперсоніма (1; 0,41 %: супутник астероїда Таронхайвагона *Савіскера*, або *Тавіскарон*, ← Савіскера, злий брат-близнюк Таронхайвагона у племені могаук, тобто те саме, що Тавіскарон в ірокезів) та двох космонімів (4; 1,65 %: *Сатурн Юпітера* – супутник Юпітера *Каллісто*), а серед відапелятивних (4; 1,65 %) – відприкметниковий дериват (1; 0,41 %: *Луна* – “світла”) та іменниково-прикметникові словосполучення (3; 1,24 %: *Козацьке сонце* – обидва оніми ідентифікують *Місяць*).

Аналіз **функціональних** особливостей натурал-сателітонімів кардинально відрізняється, якщо порівняти *Місяць*, що має надзвичайно багату палітру стилістичних характеристик, та інші супутники планет, які переважно належать до пасивного словникового запасу.

Як і всі оніми, найменування сателітів реалізують дві основні функції – номінативну й інформативну, а також низку додаткових, таких як комунікативна, когнітивна, ідентифікаційна, гносологічна (властиві для мовлення насамперед дослідників космосу) та естетична (характерна передусім для *Місяця* і проявляється в художніх текстах).

Такі власні назви відносно активно вживаються у двох стилях – науковому (в середовищі астрономів, учителів фізики й астрономії, учнів старших класів) та художньому (у творах, написаних у жанрі наукової фантастики, фільмах, комп’ютерних іграх тощо). Звичайно, найбільш часто в науковому й художньому, а також розмовному, частково – публіцистичному стилях функціонує пропріатив *Місяць*.

Натурал-сателітоніми, за винятком *Місяця*, у поезії практично не фіксуються. Більш поширені такі пропріативи в прозі (наприклад, супутник Юпітера *Європа* згадується у творах Й. Дугласа “Сутичка за Європу” (2004 р.) та М. Саважа “В’язні Європи” (2003 р.) як засіб локалізації тих подій, про які розповідається). Натомість назву супутника Землі фіксуємо у складі епітетів, порівнянь, метафор, персоніфікацій тощо, причому переважно це апелятивні конструкції: *Через Прут перекинувся срібний, як місяць, шлях у таємничі плавні...* (М. Коцюбинський). Серед граматичних засобів образності часто трапляються звертання: *Місяченьку, чародію, не жартуй крізь вікна з ним...* (В. Сосюра). Такі пропріативи переважно є підметама: *Виступа Щербатий місяць з-за могили* (Т. Шевченко), рідше – обставинами: *Мати вербу тую варять, а воду зливають у ночви і при повному місяці купують малу Вустю* (Ю. Яновський) й означеннями: *... Блисне ріжок молодого місяця...* (Г. Хоткевич). Активно побутує найменування *Місяць* в українській пареміології: *Без рук, без ніг, тільки з рогами. А ходить він під небесами* (загадка); *Але собака, видно, брехнує на місяць і замовк* (М. Стельмах).

На нашу думку, натурал-сателітоніми майже не мають конотативних, асоціативних та символічних ознак, оскільки такі лексеми насамперед отожднюють з однозвучними міфонімами, проте певні паралелі можна провести, наприклад, між космонімами й назвою металу (*титан*) або частини року (*місяць*).

Концептуально найменування супутників планет належать до макроконцепту ‘Простір’ і мезоконцепту ‘Космос’, однак лише окремі натурал-сателітоніми (зокрема *Місяць*) можна кваліфікувати як мікроконцепти, якщо в мовців є певна інформація про його денотат.

В. В. Жайворонок у словнику-довіднику “Антологія знаків української етнокультури” визначив етнокультурну значимість лише *Місяця*, назвавши низку обрядів, повір’їв, звичаїв, пов’язаних із цим небесним об’єктом: “Здавна ріст рослин (і людини, зокрема її стан здоров’я), фізичну красу, а також перемену погоди, від якої цей ріст залежить, ставили в залежність від місяця... При повному місяці купали дитину в священій воді... Місяць і вечорова зоря – символи молодого і молодой” (Жайворонок, 2018: 393–394).

Натурал-сателітоніми – емоційно нейтральні пропріативи, і лише *Місяць* може мати як позитивне забарвлення, що, зокрема, проявляється у використанні зменшено-пестливих форм *місяченько, місячно, місячок: Ой, не світи, місяченьку, Не світи нікому...* (Народна пісня), так і негативне: *світить місяць, та не гріє*.

Як додаткові лінгвостилістичні характеристики таких онімів наведемо насамперед наявність синонімів та омонімів, рідше – паронімів і багатозначних слів (немає лише антонімічних конструкцій, хоча місяць у фольклорі часто протиставляється сонцю: *світло б сонце, а місяць не зігріє*).

Як синоніми ідентифікуються різносистемні (поширені в інших мовах: *Місяць* – *Луна* (Росія), *Селена* (Древня Греція), *Ях* (Єгипет)), діахронічні (колишні: *Ганімед* – *Планета Медичі III*, *Юпітер Юпітера*) та народнопоетичні (*Місяць* – *Білолиций*, *Бурлацьке сонце*, *Козацьке сонце*) найменування супутників планет.

Полісемічними в ономастиці вважаються однакові власні назви, які номінують об’єкти, що належать до одного класу: супутники *Сатурн XVIII* і *Юпітер XI* (протягом 1955–1975 рр., зараз – *Карме*) – *Пан*, названий у честь Пана, бога пастухів, скотарства, родючості й дикої природи.

Паронімічні номінації зазвичай відрізняються одним-двома звуками: *Герсе* і *Ерсе* (*Юпітер I* і *LXXI*), названі в честь богині ранкової роси Ерси, дочки Селени і Зевса.

Найбільш поширені омонімічні форми натурал-сателітонімів, якими є їхні твірні лексеми: по-перше, міфоніми (найменування божеств, міфічних істот, дійових осіб міфів, легенд і переказів: супутник астероїда Дафна *Пеней* – теонім Пеней, річковий бог, батько німфи Дафни у грецькій міфології); по-друге, поетоніми (імена дійових осіб художніх творів: супутник Урана *Белінда* – Белінда, персонаж поеми О. Поупа “Викрадення локона”); по-третє, антропоніми (супутник астероїда Еврібат *Квета* – Квета, мексиканська легкоатлетка, яка запалила вогонь XIX літніх Олімпійських ігор). Омонімами є й поетоніми – власні назви природних супутників планет, які вживаються в художньому мовленні (сателітопоетонім *Янет* – у творах Д. Вебера “Успадкований армагеддон” (1994 р.) чи В. Михайлова “Струмок на Япеті”), а також артіфрагментоніми та віртуалоніми, тобто ті натурал-сателітоніми, які засвідчені у фільмах (“Із Землі на Місяць” (1958 р.) чи “Перші люди на Місяці” (1964 р.)) та комп’ютерних іграх (*Титан* – у комп’ютерних іграх “Мертвий простір 2” (2011 р.) чи “Флешбек” (1992 р.)). Можливі збіги найменувань таких сателітів і з іншими онімами (супутник Нептуна *Лариса*),

апелятивами (супутник Юпітера *Дія*), відкосмонімами похідними (картина А. Куїнджі “*Місячна ніч на Дніпрі*” (1880 р.)) і навіть словосполученнями (супутник астероїда Євгенія *Маленький Принц* не має нічого спільного з однойменним твором А. Сент-Екзюпері).

Місяць належить до активного словникового запасу (в загальномовній, територіально-корпоративній та індивідуальній сферах це буде активне чи нейтральне коло); усі інші натурал-сателітоніми – до пасивного (переважно потенційне коло, рідко – пасивне).

Натурал-сателітоніми – це низькочастотні (малопоширені) пропріативи. *Місяць* – загальновідоме найменування, усі інші власні назви супутників планет – маловідомі. У мові та мовленні побуває пропріатив *Місяць*, лише в мові – інші офіційні назви сателітів, а в мовленні – народні варіанти найменування супутника Землі. Офіційними вважаються сучасні найменування супутників планет, неофіційними – їхні варіантні форми (синхронічні і діахронічні).

За формою розрізняємо основні назви планет (іх 199) і варіантні (243), серед яких переважають синхронічні (213; 87,65 %: *Дідімос Б – Дімормос*, супутник астероїда Дідімос), передусім модель «космонім + числівник» (*Сатурн ХХІІ – Іджірак*). Діахронічні варіанти малопоширені (30; 12,35 %), проте більш різнопланові: це й лексичні (супутник Юпітера *Сінопе* – в 1955–1975 рр. *Гадес*), і фонетичні (супутник Сатурна *Трім – Трюм*), і морфологічні (*Скамандріос – Скамандр*, супутник астероїда Гектор), і синтаксичні (досить умовно: *Медиційська луна* – супутник Юпітера *Іо*).

Відмінностей у вимові й написанні натурал-сателітонімів не зафіксовано, за винятком *Місяця*: “Слова земля, місяць, сонце пишуться з великої букви тоді, коли вони вживаються як астрономічні назви: *Навколо Сонця обертається Земля зі своїм супутником Місяцем*” [Український правопис, 2003: 58].

Найменування сателітів постійно ідентифікуються як власні назви, однак омонімічні форми можуть мати й інші значення (наприклад, функціонувати як міфоніми, поетоніми, артіфрагментоніми тощо).

Офіційні форми натурал-сателітонімів можуть бути відмінюваними (126; 63,32 %; усі мають сингулярний тип, із них за зразком іменників чоловічого роду відмінюються 63 оніми (31,66 %: супутник Сатурна *Форньот*), жіночого – 62 (31,16 %: супутник Юпітера *Елара*); крім того, зафіксована одна модель “іменник чоловічого роду + прикметник” (0,5 %: супутник астероїда Євгенія *Маленький Принц*). Незмінними є 73 пропріативи (36,68 %: супутник Нептуна *Сао*). Відзначимо залежність категорії роду від того, чий супутником є космічний об’єкт (наприклад, серед сателітів Юпітера лише *Ганімед* – іменник чоловічого роду).

Серед варіантних найменувань супутників планет домінують відмінювано-незмінні форми (223; 91,77 %), і це насамперед модель “космонім + числівник”, у якій графічно поданий порядковий числівник, однак у мовленні часто використовується кількісний (207; 85,19 %: *Плутон ІV – Кербер*); менш продуктивні інші конструкції (16; 6,58 %: *Меркурій Юпітера – Єврона*). За зразком іменників чоловічого роду відмінюється сім космонімів (2,88 %: *Атлас* – супутник Сатурна *Атлант*), жіночого роду – шість (2,47 %: *Теба* – супутник Юпітера *Фіва*); прикметників – один (0,41 %: *Білолиций*, або *Місяць*), прикметниково-іменниковий тип відмінювання засвідчений у п’яти назвах супутників (2,06 %: *Сатурнова луна* – супутник Сатурна *Титан*), а всього таких структур – 19 (7,82 %). Незмінним є один натурал-сателітонім (0,41 %: *Еррине* – супутник Сатурна *Еррине*).

Таким чином, основними можна вважати такі ознаки натурал-сателітонімів:

1) вказані пропріальні одиниці належать до онімного поля космонімів, підполя космоорбітонімів, сегменту монокосмоорбітонімів;

2) їхні денотатно-квалітаивні особливості – абіоніми, реалоніми, індивідуальні мікронайменування (однак достатньо продуктивні й макро- та мезооніми);

3) етимолого-словотвірні атрибути офіційних і варіантних форм відрізняються. Для першої групи назв характерні прості нові й новітні номінальні пропріативи штучного походження, які мають відому й непрозору етимологію, запозичені з давньогрецької та інших мов (переважає транскрипція), утворені шляхом власне семантизації здебільшого від міфонімів, а для другої – складені нові й новітні асоціативно-квалітаивні найменування штучного походження, які мають відому й прозору етимологію, утворені синтаксичним способом найбільш часто від космонімів та числівників, тобто є відонімно-відапелятивними й гібридними;

4) головні функції натурал-сателітонімів – номінативна та інформативна, які відносно часто проявляються в науковому та художньому стилях; такі оніми переважно не мають конотативних, асоціативних, символічних й етнокультурних ознак та відмінностей у вимові й написанні, належать до макроконцепту ‘Простір’ й мезоконцепту ‘Космос’ та водночас – до пасивного словникового запасу, вживаються в мові, є маловідомими, низькочастотними й емоційно-нейтральними, регулярно фіксуються як оніми, хоча можуть мати полісемічні, паронімічні, синонімічні й омонімічні відповідники. У процесі аналізу встановлено окремі функціональні відмінності між основними формами пропріативів, які є офіційними та відмінюваними або незмінними, й варіантними – неофіційними та переважно відмінювано-незмінними. Однак головна відмінність стосується власної назви *Місяць*, яку фіксуємо в художньому мовленні у складі епітетів, порівнянь, метафор, персоніфікацій і яка має емоційно-забарвлені форми, а також певні символічні, асоціативні й передусім етнокультурні особливості, є мікроконцептом, побуває в мові (народні варіанти – у мовленні) як складник активного словникового запасу, вірізняється правописними нормами.

У перспективі плануємо аналіз за таким алгоритмом інших розрядів власних назв космічних об’єктів: галактик, зірок, комет, сузір’їв тощо.

Література:

1. Бучко, Д. Г., Ткачова, Н. В. (2012). *Словник української ономастичної термінології*. Харків: Ранок-НТ.
2. Жайворонок, В. В. (2018). *Антологія знаків української культури: словник-довідник*. Київ: Наукова думка.
3. Карпенко, Ю. А. (1985). *Названия звездного неба*. Москва: Наука.
4. Подольская, Н. В. (1988). *Словарь русской ономастической терминологии*. Москва: Наука.
5. Скопненко, О. І., Цимбалюк, О. В. (2006). *Сучасний словник інімовних слів*. Київ: Довіра.

6. Торчинський, М. М. (2007). Аналіз власних назв як специфічних мовних одиниць. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Хмельницький: ХНУ. Ч. II, вип. 3. С. 223–226.
7. Торчинський, М. М. (2014). Онімна система і критерії її аналізу. *Наукові записки Тернопільського національного університету*. Серія: Мовознавство. Тернопіль. Вип. 11. С. 282–287.
8. Торчинський, М. М. (2008). *Структура онімного простору української мови*. Хмельницький: Авіст.
9. Український правопис (2019). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf> (дата звернення: 09.01.2022).

References:

1. Buchko, D. H., Tkachova, N. V. (2012). *Slovník ukraínskoi onomastíchnoi terminolóhii* [Dictionary of Ukrainian onomastic terminology]. Kharkiv: Ranok-NT [in Ukrainian].
2. Karpenko, Yu. A. (1985). *Nazvaniya zvezdnogo neba* [Names of the starry sky]. Moskva: Nauka [in Russian].
3. Podol'skaya, N. V. (1988). *Slovar' russkoi onomasticheskoi terminologii* [Dictionary of Russian onomastic terminology]. Moskva: Nauka [in Russian].
4. Skopnenko, O. I., Tsybaliuk, O. V. (2006). *Suchasnyi slovník inshomovnykh sliv* [Modern dictionary of foreign words]. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
5. Torchynskyi, M. M. (2008). *Struktura onimnoho prostoru ukráínskoi movy* [The structure of the anonymous space of the Ukrainian language] Khmelnytskyi: Avist [in Ukrainian].
6. Torchynskyi, M. M. (2007). Analiz vlasnykh nazv yak spetsyfychnykh movnykh odynyts [Analysis of proper names as specific language units]. *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva*. Khmelnytskyi: KhNU. Ch. II, vyp. 3, 223–226 [in Ukrainian].
7. Torchynskyi, M. M. (2014). Onimna systema i kryterii yii analizu [Onym system and criteria of its analysis]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho universytetu. Serii: Movoznavstvo. Ternopil. Vyp. 11*, 282–287 [in Ukrainian].
8. Ukráínskyi pravopys (2019). [Ukrainian spelling]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf> (data zvernennia: 09.01.2022) [in Ukrainian].
9. Zhaivoronok, V. V. (2018). *Antolohiia znakiv ukráínskoi kultury* [Anthology of signs of Ukrainian culture] : slovník-dovidnyk. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].